

Κοινές λειτουργίες σε ξένα και ελληνικά παραμύθια

Μπουδουρίδου Ειρήνη, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών του Δ.Π.Θ.

Εισαγωγικά

Μέσα στο πέρασμα των αιώνων το παραμύθι αποτέλεσε μία ανεξάντλητη πηγή φαντασίας, έμπνευσης, έκφρασης αλλά και διδασκαλίας αφού συχνά χρησιμοποιήθηκε ως μέσο για να διδάξει, να περάσει ιδέες, αντιλήψεις αλλά και πολλές φορές να εξυπηρετήσει ποικίλες ιδεολογίες της εκάστοτε εποχής.

Συχνά λέγοντας τη λέξη «παραμύθι» στο μυαλό μας έρχονται τα κλασσικά παραμύθια της Σταχτοπούτας, της Χιονάτης, της Κοκκινοσκουφίτσας και όλα τα παραμύθια που οι περισσότεροι πιστεύουν ότι δημιουργήθηκαν για να ψυχαγωγούν τα μικρά παιδιά. Δεν είναι λίγοι οι μελετητές που ασχολήθηκαν με τον τομέα των παραμυθιών και έφεραν στην επιφάνεια την καταγωγή πολλών μύθων, παραδόσεων και παραμυθιών και άλλαξαν την οπτική που έχουμε για όλα αυτά. Μέσα από την αποκάλυψη της καταγωγής τους, εξάλλου, αποκαλύπτουμε πολύ συχνά τη δική μας καταγωγή και τις ρίζες μας ¹,όπως σχολιάζει και ο μεγάλος λαογράφος μας Μ. Γ. Μερακλής.

Σήμερα η θέση του παραμυθιού στην καλλιέργεια και στην ανάπτυξη της φαντασίας των παιδιών είναι ιδιαίτερα σημαντική εφόσον προσφέρει την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με τον πολιτισμό και την ιστορία του τόπου τους καθώς και με άλλους πολιτισμούς, καθώς και με τη λαϊκή παράδοση και με τη σοφία των λαών γενικότερα. Πολύ σημαντικό είναι ότι μέσω του παραμυθιού μπορούν να εκφραστούν εύκολα και αβίαστα μηνύματα και διδάγματα χωρίς να έχουν κάποιο «διδασκτικό» ή «φρονηματιστικό» τόνο. Επιπλέον προσφέρει πολλές δυνατότητες για δημιουργικότητα και πρωτοτυπία σπάζοντας τα στερεότυπα της εκπαίδευσης και καλλιεργώντας την αποκλίνουσα σκέψη των παιδιών.

Το παραμύθι ως αντικείμενο μελέτης αντιμετωπίζεται πολύπλευρα αφού μπορεί να ειπωθεί μέσα από την οπτική της φιλολογίας, της λαογραφίας, της εθνολογίας, της τέχνης κτλ. Αυτό και μόνο το γεγονός μπορεί να προσφέρει ένα πλήθος από δυνατότητες αξιοποιήσιμες εκπαιδευτικά και μέσα από σύγχρονες μεθόδους.

1. Το λαϊκό παραμύθι

Στην Ελλάδα το ενδιαφέρον για την καταγραφή των ελληνικών παραμυθιών προήλθε από ξένους καταγραφείς που διέτρεχαν την ύπαιθρο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, εποχή στην οποία επικρατεί το κίνημα του ρομαντισμού στη Γερμανία που δίνει νέα ώθηση στη λαογραφία. Ανάμεσα σε αυτούς τους περιηγητές ο πρώτος που συνέλεξε και εξέδωσε ελληνικά λαϊκά παραμύθια φέρεται να είναι ο Αυστριακός Johan Georg Von Hahn (1811-1869) που περιγράφει και τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε συχνά στην καταγραφή τους στο έργο του με τίτλο «*Νεοελληνικά παραμύθια*». Ένας άλλος Δανός ελληνιστής, ο Ζαν Πίο (Jean Pío), το 1879 εξέδωσε στην Κοπεγχάγη μία ανάλογη συλλογή, στηριζόμενος στις σημειώσεις του Hahn.

¹ Μερακλής, Μ.Γ., (1974). *Τα παραμύθια μας*, Θεσ/νίκη, εκδόσεις Κωνσταντινίδης, σ. 15.

Τέλος, τη σκυτάλη θα πάρει ο Έλληνας Νικόλαος Πολίτης που τον Ιανουάριο του 1880 δημοσίευσε ένα άρθρο σε τρεις συνέχειες στο περιοδικό *Εστία* με τον τίτλο «*Δημώδη παραμύθια*» και την ένδειξη «*Εν Μονάχῳ 1879*» βασιζόμενος στις καταγραφές των προαναφερθέντων λογίων.

Επιπλέον πρέπει να αναφέρουμε έναν πολύ σημαντικό ξένο μελετητή του ελληνικού παραμυθιού, τον R. Dawkins που ασχολήθηκε με το βαλκανικό και μεσογειακό παραμύθι και επιχείρησε να αναδείξει την αυτονομία του ελληνικού παραμυθιού στη διαπλοκή του με τον περιβάλλοντα μεσογειακό χώρο ². Ενώ άλλες σημαντικές μορφές είναι ο Γ. Μέγας που επιχείρησε να καταλογογραφήσει τα παραμύθια και ο Δ. Λουκάτος που αντιμετωπίζει το παραμύθι ως λαϊκό αφήγημα.

Το λαϊκό παραμύθι έκανε την εμφάνισή του σε μια εποχή που οι κοινωνίες είχαν μεγαλύτερη συνοχή και το συλλογικό πνεύμα ήταν κυρίαρχο. Βέβαια προϋπήρξε ένα σημαντικό υπόβαθρο το οποίο ξεκινά ήδη από την εποχή του Ομήρου με τα Έπη (8^{ος} αιώνας) και από τους μύθους του Αισώπου (6^{ος} αιώνας) που έγιναν γνωστοί παγκοσμίως και άσκησαν μεγάλη επίδραση. Σήμερα η λαϊκή δημιουργία δεν έχει πια ένταση λόγω των νέων συνθηκών που έχουν δημιουργηθεί και της κυριαρχίας της γραπτής λογοτεχνίας. Έχει διαφοροποιηθεί ο τρόπος ψυχαγωγίας και το παραμύθι πλέον βρίσκει διέξοδο μέσα από άλλα είδη όπως είναι η τηλεόραση, ο κινηματογράφος κτλ.

Το παραμύθι είναι ένα είδος λαϊκής τέχνης και δημιουργήθηκε για να ικανοποιήσει τις ανάγκες της εκάστοτε κοινωνίας και να προκαλέσει συναισθήματα. Αυτό προϋποθέτει κάποια κλειστή κοινότητα όπου τα μέλη γνωρίζονται και διαθέτουν περίπου το ίδιο μορφωτικό επίπεδο ώστε να επικοινωνούν μέσω αυτού. Επομένως το παραμύθι πρέπει να χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της ομαδικότητας δηλαδή από τη μια πλευρά να υπάρχουν άνθρωποι που δημιουργούν και αφηγούνται παραμύθια επηρεασμένοι από τη συλλογική μνήμη και από την άλλη να υπάρχει ένα ακροατήριο προκειμένου να τα αφηγηθούν και να παρέμβουν σε αυτά ανάλογα με τις αντιδράσεις τους.

Ακόμη ένα βασικό στοιχείο είναι το παραμύθι να ακολουθεί μια παράδοση την οποία γνωρίζει ο δημιουργός και τη σέβεται αλλά και να προσθέτει κάτι νέο μέσω του αυτοσχεδιασμού ώστε να εκσυγχρονίζεται και να κρατά σε εγρήγορση το κοινό. Επίσης, το λαϊκό δημιούργημα να έχει αυθόρμητο χαρακτήρα και πιο συγκεκριμένα να μπορούν να συμβούν μέσα σε αυτό γεγονότα απίθανα και τερατώδη. Τέλος, κάποιοι μελετητές της κοινωνιολογικής οπτικής κάνουν λόγο για δύο ακόμη κριτήρια προκειμένου ένα παραμύθι να χαρακτηριστεί ως «λαϊκό»: να υπάρχει μια τοπική συμβιωτική ομάδα και αυτή να αναγνωρίζει μέσα από τις εκδηλώσεις του λαϊκού πολιτισμού την ταυτότητα της ομάδας ³. Για το τελευταίο χαρακτηριστικό έχουν διατυπωθεί αμφιβολίες αφού σε πολλές περιπτώσεις το παραμύθι δε φαίνεται να ταυτίζεται με μια συγκεκριμένη ομάδα, κοινωνική ή πολιτισμική.

Αναφορικά με το ζήτημα της τοπικότητας του παραμυθιού υπάρχουν δυσκολίες στη μελέτη του τοπικού πολιτισμού μέσα από αυτό, αν και μπορούν να διατυπωθούν κάποια γενικότερα γνωρίσματα που αφορούν τη μορφή και το θέμα. Σχετικά με το ελληνικό παραμύθι μπορούμε να αναφέρουμε τη γλώσσα του που μπορεί να είναι ιδιωματική ανάλογα με την περιοχή που δημιουργείται ή γίνεται η αφήγησή του. Έπειτα τα καταληκτικά και εισαγωγικά μοτίβα, όπως οι παρεμβολές, που δίνουν έναν άλλο τόνο στην αφήγηση, πιο χαλαρό και παιγνιώδη. Η λιτότητα

² Αυδίκος, Ε. (1995). *Το λαϊκό παραμύθι*, Αθήνα, εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 146.

³ ό.π., σ. 15.

στην περιγραφή και η γοργότητα στην αφήγηση με τυποποιημένες φράσεις, η σκληρότητα στις τιμωρίες, η βωμολοχία, οι ήρωες με τα αντίστοιχα ονόματα και τον ανάλογο τρόπο ζωής είναι κάποια από τα χαρακτηριστικά του ελληνικού παραμυθιού που προκύπτουν και μέσα από τη σύγκριση με ξένα παραμύθια.

2. Η παιδαγωγική αξία του παραμυθιού

Μέσα από μια προσεκτική μελέτη των αναλυτικών προγραμμάτων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και του Διαθεματικού ενιαίου πλαισίου για τα προγράμματα σπουδών οδηγούμαστε στη διαπίστωση ότι το παραμύθι ως μεθοδολογικό εργαλείο χρησιμοποιείται και συστήνεται από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. κυρίως στα νηπιαγωγεία και στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει το ενδιαφέρον της εκπαιδευτικής κοινότητας για το είδος ενώ παράλληλα αναγνωρίζει τα οφέλη που μπορεί να προσφέρει στις ευαίσθητες αυτές ηλικίες. Από την άλλη πλευρά όμως θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σπουδαίο μέσο αυτογνωσίας και ανάπτυξης της προσωπικότητας όχι μόνο του παιδιού αλλά και του εφήβου όπως και ένα λογοτεχνικό είδος που έχει βαθιά ψυχολογική επίδραση ενώ παράλληλα προσφέρει και ποικίλα ψυχαγωγικά οφέλη ⁴.

Τα παραμύθια ως φορείς αξιών δίνουν την ευκαιρία στα παιδιά να κατανοούν τον κόσμο γύρω τους, να αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις βρίσκοντας λύσεις με την κατάλληλη καθοδήγηση ενώ ταυτόχρονα μπορούν να ικανοποιούν το αίσθημα δικαιοσύνης προβάλλοντας τα οφέλη της ηθικής συμπεριφοράς ⁵.

Ως προϊόν της προφορικής παράδοσης το παραμύθι μπορεί να προσφέρει ένα ευρύ πεδίο δραστηριοτήτων που αφορούν τη φωνητική, τη μορφολογία, το λεξιλόγιο με τους επιμέρους ιδιωτισμούς (εφόσον πρόκειται για λαϊκό παραμύθι) και τη σύνταξή του. Τα παιδιά μπορούν να έρθουν σε επαφή με τα μοτίβα του παραμυθιού και τη δομή του και να εξοικειωθούν με λεκτικά ιδιώματα.

Επιπλέον μέσα από τα παραμύθια τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να εκφραστούν με το λόγο αλλά και με το σώμα τους, να εξωτερικεύσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, να αναδείξουν δεξιότητες και ταλέντα, να διατυπώσουν τις ανησυχίες τους και να περάσουν μηνύματα.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθούμε και στη συμβολή του παραμυθιού στη διαπολιτισμική εκπαίδευση αφού υποστηρίζει τη γνωριμία άλλων πολιτισμών και διαφορετικών κουλτούρων με απώτερο σκοπό να αρθούν τυχόν προκαταλήψεις και στερεότυπα που μπορούν να οδηγήσουν σε ρατσισμό και διακρίσεις και να αναδειχτεί ότι οι άνθρωποι όλου του κόσμου έχουν παρόμοιες ανάγκες και προβλήματα ⁶. Η αλληλεγγύη, ο σεβασμός στον «Άλλον» και η ενσυναίσθηση καλλιεργούνται μέσα από τα παραμύθια με φυσικό τρόπο.

⁴ Ντούλια, Α. (2010). Διδάσκοντας μέσα από τα παραμύθια: δυνατότητες, όρια, προοπτικές στα *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.)*, 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω», 7-9 Μαΐου 2010, σ. 1.

⁵ Norton, D.(2003). *Through the Eyes of a Child: An Introduction to Children's Literature* (6th Edition), Merrill Prentice-Hall, Upper Saddle River, p. 233

⁶ ό.π. σ. 232.

3. Η θέση του παραμυθιού στα σύγχρονα αναλυτικά προγράμματα εκπαίδευσης

Ένας από τους βασικότερους σκοπούς της εκπαίδευσης σύμφωνα και με το επίσημο Αναλυτικό Πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ) αποτελεί και «η ολόπλευρη αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοπνευματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά»⁷. Μέσα στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες το σχολείο οφείλει να ανταποκριθεί σε αυτό το ρόλο και να χρησιμοποιεί νέες μεθόδους διδασκαλίας που να χαρακτηρίζονται από ευελιξία και προσαρμοστικότητα. Ακόμη και ο ίδιος ο μαθητής χρειάζεται νέους τρόπους κινητοποίησης του ενδιαφέροντός του και νέους τρόπους μάθησης επομένως το παραμύθι είτε στη σύγχρονη είτε στην λαϊκή του μορφή αποτελεί ένα πολυδιάστατο μέσο για την επίτευξη του στόχου αυτού.

Το παραμύθι διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να κάνουν ελκυστική μία δραστηριότητα: εμπεριέχει στοιχεία όπως η δράση, το σενάριο, η κίνηση, η θεατρικότητα, το παιχνίδι, η φαντασία κτλ που καλύπτουν και διαπερνούν όλα τα γνωστικά αντικείμενα και ανταποκρίνονται στις σύγχρονες μεθόδους μάθησης.

Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εκπόνηση διαθεματικών προγραμμάτων και την υλοποίηση σχεδίων εργασίας (projects) όπως και διαφόρων καινοτόμων προγραμμάτων (Αγωγής Υγείας, Περιβαλλοντικά, κ.τ.λ.). Αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού που μπορεί να κάνει τη μάθηση πιο ενδιαφέρουσα και θελκτική και βοηθά τα παιδιά να προσεγγίσουν τη γνώση και αντιληφθούν και να μάθουν πώς να μαθαίνουν αβίαστα και ευχάριστα (μεταγνώση).

Ανατρέχοντας σε παλαιότερα αλλά και σύγχρονα εγχειρίδια διδασκαλίας της γλώσσας για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης παρατηρούμε ότι σχεδόν σε όλα υπάρχουν δείγματα λαϊκού πολιτισμού και πολλά λαϊκά παραμύθια, γεγονός που αποδεικνύει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον αλλά και την εξοικείωση με το είδος αυτό ήδη από την πρώτη παιδική ηλικία των μαθητών. Βέβαια με το πέρασμα του χρόνου άλλαξαν οι κοινωνικές συνθήκες και επήλθαν διαφοροποιήσεις στα σχολικά συγγράμματα όπως και στα προγράμματα σπουδών. Παρόλα αυτά το λαϊκό παραμύθι εξακολουθεί να υιοθετείται ως μέσο διδασκαλίας και εμπύχωσης υπηρετώντας ποικίλους σκοπούς μέσα στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες και απέναντι στις καινούργιες εκπαιδευτικές προκλήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι εκείνο του 2003 όπου το Τμήμα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου εισηγήθηκε τη συστηματική αξιοποίηση του λαϊκού παραμυθιού στις Α΄ και Β΄ τάξεις του Δημοτικού, καθώς και τη σύνδεσή του με άλλα μαθήματα στην ώρα της Σχολικής Ζωής και της Ευέλικτης Ζώνης, ενώ στις μεγαλύτερες τάξεις την περιστασιακή, σύμφωνα με τις προδιαγραφές των ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ⁸. Διαβάζοντας το ΔΕΠΠΣ και το ΑΠΣ του νηπιαγωγείου, του δημοτικού και του γυμνασίου και συγκεκριμένα αυτό της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας αντιλαμβανόμαστε ότι η αναφορά στη λέξη «παραμύθι» είναι συχνή, γεγονός που δείχνει το ενδιαφέρον της εκπαιδευτικής κοινότητας γι' αυτό και την προσπάθεια για την περαιτέρω ενίσχυσή του. Η χρήση του ποικίλλει και ξεκινά από την απλή αφήγηση έως το γράψιμο ενός πρωτότυπου παραμυθιού με στόχο την εξάσκηση του προφορικού αλλά του γραπτού

⁷ Ν.1566/85, άρθρο 1, παρ.1, ΦΕΚ 303/Β και ΦΕΚ 304/Β, 13-3-2003.

⁸ ΦΕΚ 12/429/85242/Γ1/18-08-2003.

λόγου και εκτείνεται σε άλλα γνωστικά αντικείμενα όπως τα μαθηματικά και τη μελέτη περιβάλλοντος. Ειδικότερα στο ΔΕΠΠΣ του νηπιαγωγείου και στην ενότητα Παιδί και Γλώσσα τα παιδιά «ενθαρρύνονται να αφηγούνται ένα παραμύθι, παροτρύνονται να συσχετίζουν τις ιστορίες που ακούν με τη δική τους ζωή και με τις δικές τους εμπειρίες καθώς και να συνθέτουν ιστορίες με ή χωρίς καθοδήγηση και περιορισμούς»⁹ ακόμη το παραμύθι μπορεί να ικανοποιήσει στόχους και στην ενότητα Παιδί και Μαθηματικά αφού μέσα από αυτό τα παιδιά μπορούν «να ενθαρρύνονται με βιωματικό τρόπο να επισημαίνουν απλές χρονικές σχέσεις όπως η διάρκεια, η χρονική ακολουθία (στην αρχή, μετά, στο τέλος κτλ) το «ταυτόχρονο» δραστηριοτήτων και τα χρονικά διαστήματα»¹⁰.

Στο δημοτικό σχολείο το μέσο επαφής με τα παραμύθια είναι κυρίως τα ανθολόγια που ξεκινούν από την Α' τάξη και φτάνουν μέχρι την ΣΤ' και περιλαμβάνουν παραμύθια νεότερα αλλά και λαϊκά. Ωστόσο ο ίδιος ο δάσκαλος έχει την ελευθερία να επιλέξει το λογοτέχνημα που επιθυμεί να «διδάξει» και να μνήσει τα παιδιά στο λαϊκό πολιτισμό, εφόσον όμως έχει εντυφήσει και ο ίδιος σε αντίστοιχα είδη λαϊκής λογοτεχνίας. Επιπλέον είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε ότι εκτός από τα λαϊκά παραμύθια που υπάρχουν στα ανθολόγια («φύλλο φύλλο της κουκιάς», «Το μέλι», «Το γιασεμί, η ροδιά και η χαρουπιά» που συμπεριλαμβάνονται στο Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων της Α' και Β' δημοτικού, «Ο ποντικός κι η θυγατέρα του» στο Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων της Γ' και Δ' δημοτικού, το «Κάποτε ριζώνουν και τα λόγια» και «Ο κυρ Λάζαρος κι οι δράκοι» στο Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων της Ε' και ΣΤ' δημοτικού) υπάρχουν και λαϊκά παραμύθια άλλων χωρών, όπως «Η σφυρίχτρα» από τη Γαλλία και «Τα δυο αδέρφια» από τη Μέση Ανατολή (στο Ανθολόγιο της Α' και Β' δημοτικού) και το «Ο μόχθος της μύγας» (στο Ανθολόγιο της Γ' και Δ' δημοτικού) από την Καλαβρία που επιτρέπουν τη γνωριμία με άλλους πολιτισμούς, καθώς και συγκρίσεις για εντοπισμό τυχόν κοινών σημείων και διαφορών και οδηγούν σε πλήθος διαπολιτισμικών δραστηριοτήτων.

Στο γυμνάσιο ο κύριος φορέας παραμυθιών είναι τα βιβλία των κειμένων νεοελληνικής λογοτεχνίας. Τα περιεχόμενα διατάσσονται στην Α' και Β' γυμνασίου σε 10-15 θεματικές ενότητες με κέντρο τον άνθρωπο και τη φύση, την κοινωνική ζωή, την παράδοση, την εθνική φυσιογνωμία, την ιστορική συνέχεια κτλ. και στη Γ' γυμνασίου ανθολογούνται λογοτεχνικά κείμενα, ποιητικά και πεζά, θεατρικά, λαογραφικά και παραμύθια, που επιλέγονται για τη λογοτεχνικότητά τους¹¹. Στην Α' γυμνασίου τα λαϊκά παραμύθια («Το πιο γλυκό ψωμί», «Ο φτωχός και τα γρόσια») εντάσσονται στην ενότητα των δημοτικών τραγουδιών ως έντεχνη δημιουργία του λαϊκού πολιτισμού και κύριος στόχος της διδασκαλίας τους είναι η ανάδειξή τους ως αφηγηματικό είδος καθώς και η προβολή της σημασίας τους ως τρόπου αναπαράστασης των αξιών της κοινωνίας¹².

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι ο ίδιος ο εκπαιδευτικός οφείλει να επιλέγει με προσοχή το παραμύθι που θα «διδάξει» προκειμένου να βρίσκεται σε αντιστοιχία με το πνευματικό επίπεδο των μαθητών, να έχει σχέση με τα βιώματα και τις εμπειρίες τους και να ανταποκρίνεται στην περιέργεια και τα ενδιαφέροντά τους. Έτσι θα

⁹ ΔΕΠΠΣ για το νηπιαγωγείο, ΦΕΚ 304 /13-3-2003/σ. 593.

¹⁰ ό.π., σ.599.

¹¹ ΔΕΠΠΣ Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο, Φ.Ε.Κ. τεύχος Β', αρ. φύλλου 304/13-03-03, σ. 64.

¹² ό.π., σ. 66.

πραγματούνεται ο κοινωνικοποιητικός, επικοινωνιακός και εκπολιτιστικός τους ρόλος καθώς και ο παιδευτικός και ψυχοκινητικός σκοπός τους.

4. Η μορφολογική προσέγγιση του Propp

Ένα καίριο ζήτημα που απασχόλησε αρκετά τους παραμυθολόγους είναι η προέλευση του παραμυθιού. Έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες κατά καιρούς αλλά δεν έχει υιοθετηθεί μία συγκεκριμένη που να αποτελέσει απάντηση στο ερώτημα της προέλευσης.

Οι οπτικές που παρουσιάζονται συνήθως είναι δύο, αυτή που αφορά την γενετική προσέγγιση που ενδιαφέρεται για το πού γεννήθηκαν τα παραμύθια και πώς διαδόθηκαν και η μορφολογική προσέγγιση που υποστηρίχθηκε από τον Propp και ξεκινά από τη μορφή του παραμυθιού, περνά στην ανάλυση και στη σχέση του με το περιβάλλον και χάνεται στο παρελθόν.

Καταρχήν, τη γενετική προσέγγιση υποστηρίζουν οι θεωρίες της καταγωγής που αναζητούν τον τόπο δημιουργίας των παραμυθιών και χωρίζονται στην υποομάδα της πολυγένεσης που υποστηρίζει ότι το παραμύθι γεννήθηκε παράλληλα σε πολλά μέρη εφόσον υπήρξαν οι κατάλληλες συνθήκες και η θεωρία της μονογένεσης που ισχυρίζεται πως η δυνατότητα δημιουργίας του υπάρχει σε έναν τόπο.

Σχετικά με τις απόψεις για την καταγωγή του παραμυθιού με βάση το περιεχόμενό τους κάνουμε λόγο για: α) τη μυθολογική σχολή που υποστηρίζει ότι τα παραμύθια εμπεριέχουν πυρήνες κοσμολογίας και κοσμογονικών μύθων με αποτέλεσμα οι μυθολόγοι να ψάχνουν κρυμμένες σημασίες μέσα σε αυτά β) τη συμβολιστική σχολή που επιχείρησε να εξαρτήσει τα παραμύθια από τον τοτεμισμό και διάφορες τελετουργίες γ) την ψυχαναλυτική ή ψυχολογική σχολή που προσπαθεί να ερμηνεύσει τα παραμύθια ως αποτέλεσμα εσωτερικών ψυχολογικών διεργασιών και ως έκφραση καταπιεσμένων συναισθημάτων που βρήκαν διέξοδο στην τέχνη και τέλος δ) τη θεωρία των ονείρων, με κύριο εκπρόσωπο τον Laistner, που υποστήριζε ότι τα παραμύθια προέρχονται από τα όνειρα.

Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην κατηγοριοποίηση των παραμυθιών με την μορφολογική προσέγγιση του Ρώσου μελετητή Vladimir Propp. Αυτός έδωσε έμφαση στη μελέτη της μορφής του παραμυθιού αποσυναρμολογώντας το στα συστατικά του μέρη. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη θεωρία του, θα πρέπει πρώτιστα να προσδιορίσουμε τι είναι τα παραμύθια, δηλαδή να ορίσουμε το περιεχόμενό τους και έπειτα να ασχοληθούμε με τον τόπο καταγωγής και τον τρόπο διάδοσής τους. Βασικός στόχος του ήταν μέσα από το έργο του «Μορφολογία του Παραμυθιού» να δώσει μία απάντηση στο θέμα της ομοιότητας μεταξύ των παραμυθιών διάφορων λαών. Έτσι ο Propp υποστήριξε ότι η κατάτμηση του παραμυθιού στα συστατικά του μέρη και η μεταγενέστερη επεξεργασία του ήταν ο ορθότερος τρόπος μελέτης του.

Η επιστημονική έρευνα έχει δείξει ότι τα παραμύθια των λαών παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες μεταξύ τους και μπορεί να καταλήξουν να είναι ταυτόσημα, γι' αυτό το λόγο και χρησιμοποιείται από τους λαογράφους ένας κοινός κατάλογος κατάταξής τους¹³. Ο Vladimir Propp δέχεται την ταξινόμηση αυτή αλλά θεωρεί ότι δεν υπάρχει ακριβής κατανομή στους τύπους ενώ συχνά αυτή και είναι πλασματική. Ο ίδιος, επηρεασμένος από το φορμαλισμό, εισήγαγε μία νέα ανατρεπτική οπτική και

¹³Για τον κατάλογο Aarne-Thompson που περιλαμβάνει 2.000 τύπους παραμυθιών πρβ. Aarne, A., Thompson, S. (1961). *The types of the Folktale. Classification and Bibliography*, Folklore Communications, No 184, Helsinki.

εφάρμοσε έναν άλλο τρόπο ταξινόμησης παραμυθιών, την ταξινόμηση κατά ζεύγη. Πιο συγκεκριμένα διαιρεί τα παραμύθια σε τέσσερις κατηγορίες, με βάση τα ζεύγη πάλη-νίκη και πρόβλημα-λύση και έτσι οδηγείται στην ταξινόμηση: 1) αν η εξέλιξη του θέματος γίνεται μέσω του ζεύγους πάλη-νίκη 2) αν η εξέλιξη λαμβάνει χώρα μέσω του ζεύγους πρόβλημα-λύση 3) αν η εξέλιξη συμβαίνει μέσω και των δυο ζευγών και 4) αν η εξέλιξη γίνεται χωρίς τα δυο αυτά ζεύγη¹⁴.

Ο Propp απορρίπτοντας την άποψη της ιστορικό-γεωγραφικής σχολής και τη λογική ότι το παραμύθι είναι ένα όλο που πρέπει να κατηγοριοποιηθεί με αυστηρό τρόπο, προβάλλει την ιδέα του μοτίβου που παύει να είναι αδιαίρετο και κατατέμενεται σε τέσσερα στοιχεία που οδηγούν στο σχηματισμό πολλών προτάσεων και σε διάφορους συνδυασμούς. Αυτό το γεγονός έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν μέρη που μεταβάλλονται (τα δρώντα πρόσωπα) και μέρη που παραμένουν σταθερά (ενέργειες, λειτουργίες) στην αφήγηση. Έτσι εισάγεται μία νέα έννοια «η λειτουργία» που είναι «η ενέργεια ενός δρώντος προσώπου, που ορίζεται από την άποψη της σημασίας της για την πορεία της δράσης»¹⁵. Με αυτόν τον τρόπο παρατήρησε ότι σε μία ορισμένη κατηγορία παραμυθιών, που τα ονόμασε «μαγικά», παραμένουν αμετάβλητες ορισμένες λειτουργίες τις οποίες επιτελούν συγκεκριμένες επίσης δρώσες δυνάμεις¹⁶. Εκείνα που μεταβάλλονται από παραμύθι σε παραμύθι είναι τα ονόματα των δρώσων δυνάμεων και οι ιδιότητές τους¹⁷, οι τόποι, ο τρόπος με τον οποίο επιτελείται η λειτουργία και οι περιστάσεις κάτω από τις οποίες συμβαίνει.

Στη μελέτη του εστιάζει στις σταθερές αξίες, τις λειτουργίες, στο τι κάνουν τα πρόσωπα και συνοψίζει τις παρατηρήσεις του για τα μαγικά παραμύθια ως εξής¹⁸:

1. Οι σταθερές, τα μόνιμα στοιχεία του παραμυθιού (μύθου) είναι οι λειτουργίες των δρώντων προσώπων, ανεξάρτητα από το ποιος δρα και από το πώς δρα. Οι λειτουργίες αποτελούν τα θεμελιώδη συστατικά μέρη του παραμυθιού, που μπορούμε να θεωρηθούν και μοτίβα.
2. Ο αριθμός των λειτουργιών που εμφανίζονται στο μαγικό παραμύθι είναι περιορισμένος.
3. Η ακολουθία των λειτουργιών είναι πάντοτε η ίδια και πολλές φορές περισσότερες λειτουργίες συγχωνεύονται σε μια.
4. Όλα τα μαγικά παραμύθια είναι μονοτυπικά στη δομή τους. Αυτό σημαίνει ότι η πλοκή του παραμυθιού εξελίσσεται πάνω σε ένα άξονα και η αφήγηση είναι γραμμική· οι τυχόν εμφανιζόμενες ποικιλίες ή τα νέα στοιχεία ανήκουν στις ευρύτερες κατηγορίες των ήδη υπαρχουσών κατηγοριών.

Ο Propp απαρίθμησε τριανταμία λειτουργίες (βλ. πίνακα 1) από τις οποίες οι περισσότερες επαναλαμβάνονται σχεδόν σταθερά στα περισσότερα από τα μαγικά παραμύθια και επιτελούνται σε διαφορετικές φάσεις του μύθου από διαφορετικά δρώντα πρόσωπα¹⁹. Βέβαια δεν υπάρχουν και οι τριανταμία λειτουργίες σε όλα τα παραμύθια και πολλές φορές κάποιο παραμύθι μπορεί να ξεκινά με τη πρώτη ή με

¹⁴ Προπ, Β. Γ. (1987). *Μορφολογία του παραμυθιού*, μετ. Α. Παρίση, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα, σ. 13.

¹⁵ ό. π., σ. 27.

¹⁶ Ο Προπ αναγνωρίζει σε κάθε αφήγηση έξι δρώσες δυνάμεις ή δρώντα ή ρόλους που ενεργούν κατά ζεύγη: α) Ο ήρωας ή πρωταγωνιστής και το πολύτιμο αντικείμενο, β) ο πομπός και ο δέκτης, γ) ο σύμμαχος και ο αντίπαλος ή εχθρός.

¹⁷ ό. π., σ. 96-97.

¹⁸ ό. π., σ. 27-29.

¹⁹ ό. π., σ. 87-91.

οποιαδήποτε άλλη λειτουργία ή μπορεί να παρατηρηθούν συνοψίσεις ή συνενώσεις τους μέσα στα πλαίσια όμως της γενικότερης γραμμής.

Πίνακας 1
Οι 31 Λειτουργίες του Vladimir Propp²⁰

1) απομάκρυνση ή απουσία	17) ο σημαδεμένος ήρωας (στιγμάτιση)
2) απαγόρευση	18) ο ήρωας που νικά τον ανταγωνιστή του (νίκη)
3) παράβαση	19) η απαλλαγή από τη συμφορά ή την αρχική έλλειψη
4) έρευνα ή διερεύνηση	20) η επιστροφή του ήρωα
5) προδοσία ή εκχώρηση	21) η καταδίωξη του (κυνηγητό)
6) παγίδα ή εξαπάτηση	22) ο ήρωας σώζεται
7) συνενοχή	23) ο ήρωας φτάνει αγνώριστος σπίτι του
8) βλάβη (ή έλλειψη ή δολιοφθορά)	24) οι αξιώσεις του ψεύτικου ήρωα (αβάσιμες απαιτήσεις)
9) μεσολάβηση	25) στον ήρωα αναθέτουν έναν δύσκολο άθλο
10) συναίνεση του ήρωα	26) εκτέλεση του άθλου (λύση)
11) αναχώρηση του ήρωα	27) αναγνώριση του ήρωα
12) ήρωας υποβάλλεται σε δοκιμασία από δωρητή	28) ξεσκεπάσμα του ψεύτικου ήρωα ή του ανταγωνιστή
13) αντίδραση του ήρωα	29) μεταμόρφωση του ήρωα
14) προμήθεια του μαγικού μέσου, εφοδιασμός	30) τιμωρία του ανταγωνιστή
15) μετακίνηση του ήρωα	31) γάμος του ήρωα
16) αγώνας ανάμεσα στον ήρωα και τον ανταγωνιστή του (πάλι)	

Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε ότι οι τριανταμία λειτουργίες διαχέονται σε πρόσωπα που κατηγοριοποιούνται σε επτά ομάδες, τους λεγόμενους κύκλους δράσης που είναι οι εξής: α) κύκλος δράσης του ανταγωνιστή β) κύκλος δράσης του δωρητή ή του προμηθευτή γ) κύκλος δράσης του βοηθού δ) κύκλος δράσης της πριγκίπισσας και του πατέρα της ε) κύκλος δράσης του αποστολέα στ) κύκλος δράσης του ήρωα και ζ) κύκλος δράσης του ψεύτικου ήρωα²¹. Ένα πρόσωπο μπορεί να συναντάται σε πολλούς κύκλους δράσης όπως και το αντίστροφο δηλαδή ένας κύκλος δράσης να κατανέμεται σε αρκετά πρόσωπα.

5. Η εφαρμογή της μορφολογικής προσέγγισης: ελληνικά και ρωσικά παραμύθια

Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε δύο λαϊκά παραμύθια, το ένα από τη Ρωσία και το άλλο από την Ελλάδα, με τη μορφολογική προσέγγιση του Propp και να εφαρμόσουμε στην πράξη τη μελέτη του γύρω από τις 31 λειτουργίες, εντοπίζοντας βασικά τους σημεία. Καταρχήν θα παρουσιάσουμε περιληπτικά τις

²⁰ό. π., σ. 26.

²¹Αυδίκος, Ε. (1995). *Το λαϊκό παραμύθι*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, σ.111.

υποθέσεις των δυο παραμυθιών από τις δυο χώρες προκειμένου να έχει μία εικόνα ο αναγνώστης.

Αρχικά παρατίθεται το ελληνικό λαϊκό παραμύθι που τιτλοφορείται «*Η Πούλια και ο Αυγερινός*» με την εξής υπόθεση: «*Ήταν κάποτε ένας κυνηγός που ζούσε με τη γυναίκα του και έκαναν ένα όμορφο κοριτσάκι που το ονόμασαν Πούλια. Μετά από λίγο καιρό η μητέρα πέθανε και ο κυνηγός ξαναπαντρεύτηκε και έκανε ακόμη ένα παιδί με μια άλλη γυναίκα που το ονομάσανε Αυγερινό. Η μητριά όμως ζήλεψε την Πούλια και ήθελε να την πουλήσει σαν σκλάβο. Ο Αυγερινός, όταν το άκουσε αυτό, πήγε στην Πούλια και της το είπε και αυτή αποφάσισε να ρωτήσει μια γριά γειτόνισσα. Εκείνη τη συμβούλεψε να φύγει μακριά της. Την ώρα λοιπόν που θα τη χτένιζε η μητριά για να τη πάει το παζάρι, ο Αυγερινός θα άρπαζε την κορδέλα και θα έτρεχε μακριά, αυτή θα τον ακολουθούσε για να ξεφύγουν. Η γριά τους είπε ότι η μητριά θα τρέξει να τους φτάσει και τότε θα ρίξετε ένα μαχαίρι και θα γίνει κάμπος. Αλλά η μητριά θα τον περάσει και τότε θα ρίξετε αυτό το χτένι και θα γίνει λόγγος με αγκάθια, αλλά και αυτόν θα τον περάσει. Τέλος θα ρίξετε αυτό το αλάτι και θα σχηματιστεί μια λίμνη που δε θα μπορεί να περάσει. Αφού τους είπε αυτά τα λόγια, τους δίνει τα αντικείμενα και τα παιδιά φεύγουν. Το σχέδιο μπαίνει σε εφαρμογή και αρχίζει το χτένισμα και η διαφυγή των δυο παιδιών ώσπου φτάνουν στη λίμνη που δεν μπορούσε να περάσει η μητριά. Τότε αυτή καταράστηκε τον Αυγερινό λέγοντάς του να διψά συνέχεια και από όποιον ζώου την πατημασιά πιει νερό, να γίνει και ο ίδιος το ζώο αυτό. Στη διαδρομή ο Αυγερινός δίψασε και ήθελε να πιει από μια πατημασιά λύκο. Η Πούλια τον απέτρεψε λέγοντας ότι θα μεταμορφωθεί σε λύκο και θα τη φάει. Στη συνέχεια συνάντησαν μια πατημασιά αρνιού αλλά η Πούλια δεν μπόρεσε να τον αποτρέψει, ήπια και μεταμορφώθηκε σε αρνί. Περιπατώντας έφτασαν σε ένα πηγάδι όπου ήπιαν νερό. Τότε η Πούλια είδε ένα κυπαρίσσι και ευχήθηκε να ήταν εκεί ψηλά, πράγμα που έγινε. Όμως σε λίγη ώρα εμφανίστηκαν στρατιώτες με άλογα και της ζήτησαν να κατέβει για να μην τρομάξει τα άλογά τους και εκείνη δεν το έκανε. Οι στρατιώτες πήγαν στο βασιλόπουλο και του το ανακοίνωσαν και προσπάθησε και εκείνος να την κατεβάσει από το κυπαρίσσι αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Τότε άρχιζαν να κόβουν το δέντρο αλλά το αρνάκι έγλυφε τον κορμό και γινόταν διπλός σε πάχος. Το βασιλόπουλο πήγε να ζητήσει τη βοήθεια μιας γριάς που χρησιμοποιώντας ένα κόσκινο και ένα σκαφίδι κοσκινίζει ανάποδα κάτω από το δέντρο. Έτσι κατάφερε να ξεγελάσει την Πούλια ώστε να κατέβει από το δέντρο και να της δείξει τάχα πώς κοσκινίζουν. Το βασιλόπουλο την άρπαξε και ίσα που πρόλαβε να πάρει το αρνάκι μαζί της στο παλάτι όπου και παντρεύτηκε το βασιλόπουλο. Ζούσαν αγαπημένοι αλλά η πεθερά της δεν τη συμπαθούσε ώσπου μια μέρα την πήγε σ' ένα πηγάδι όπου και την έριξε. Το αρνάκι το ένιωσε και προσπάθησε να ενημερώσει το βασιλόπουλο που την έψαχνε αλλά και εκείνο κινδύνευε με σφάξιμο. Τότε η Πούλια παρακάλεσε το Θεό να τη βοηθήσει ώστε να μη σφάξουν τον αδερφό της και έτσι έγινε. Πετάχτηκε από το πηγάδι αλλά δεν πρόλαβε να το σώσει αφού το είχαν σφάξει και το έτρωγαν. Η Πούλια μάζεψε τα κόκαλά του, τα έβαλε σε μια στάμνα και τα έθαψε στον κήπο όπου φύτευσε μια πορτοκαλιά με ένα χρυσό πορτοκάλι στην κορφή. Η πεθερά ήθελε να το κόψει αλλά τα κλαδιά της έβγαλαν τα μάτια και τότε η Πούλια πήγε να το κατεβάσει αυτή και το πορτοκάλι της είπε να το πιάσει σφιχτά και έτσι πετάχτηκε στον ουρανό και άφησε τον κόσμο αυτό και έγινε αστέρι με τον Αυγερινό»²².*

²²Μέγας, Γ. Α. (2004). *Ελληνικά παραμύθια*, τόμος Α, 15^η έκδοση, εκδόσεις Βιβλιπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, σ. 51-56.

Στη συνέχεια ακολουθεί το ρωσικό παραμύθι με τον τίτλο «Αδερφούλα Αλιόνουσκα και αδερφούλης Ιβάνουσκα» με την εξής υπόθεση: «Ήταν μια φορά ένας βασιλιάς και μια βασίλισσα που είχαν δυο παιδιά τον Ιβάνουσκα και την Αλιόνουσκα. Όταν οι γονείς τους πέθαναν άρχισαν να περιπλανιούνται και άρχισαν να διψούν. Τελικά έφτασαν σε ένα ποτάμι όπου έβοσκαν άλογα. Ο Ιβάνουσκα ήθελε να πει αλλά η αδερφή του τον σταμάτησε φοβούμενη μην γίνει και ο ίδιος μουλάρι. Στη συνέχεια συνάντησαν ένα ρυάκι που δίπλα είχε γουρούνια και πάλι η αδερφή τον απέτρεψε από το να πει. Έπειτα συνάντησαν ένα κοπάδι κατσίκια που έπιναν νερό και δεν άντεξε ο Ιβάνουσκα και ήπια και μεταμορφώθηκε σε κατσικάκι. Η αδερφούλα του το έδεσε με μια ζώνη και μια μέρα το κατσικάκι εκεί που βοσκούσε μπήκε στον κήπο του βασιλιά ο οποίος βλέποντάς τη θέλησε να μάθει ποια είναι. Αφού είπε την ιστορία τους στο βασιλιά και γνωρίστηκαν, παντρεύτηκαν με το κατσικάκι να βόσκει στον κήπο. Όμως μια μέρα ο βασιλιάς έλειπε και η κακιά μάγισσα έκανε μάγια στη βασίλισσα και αρρώστησε η Αλιόνουσκα. Η κακιά μάγισσα πήγε δήθεν για να τη γιατρέψει αλλά την παρέσυρε στη θάλασσα και της έδεσε μια πέτρα στο λαιμό για να πνιγεί στο βυθό. Το κατσικάκι έτρεξε προς τα κει και είδε τη μάγισσα να παίρνει τη μορφή της βασίλισσας και να παρουσιάζεται στο βασιλιά, το κατσικάκι έλειπε και ο βασιλιάς παραξενεύτηκε. Η μάγισσα χτυπούσε το κατσικάκι για να μη τη μαρτυρήσει και ήθελε να το σφάξει. Ο βασιλιάς δέχτηκε να ικανοποιήσει το αίτημά της και το κατσικάκι ζήτησε να πάει στη θάλασσα για να πλύνει τάχα τα εντεράκια του, εκεί ζήτησε τη βοήθεια της αδερφής του που όμως ήταν στο βυθό. Το κατσικάκι επανειλημμένα πήγε στη θάλασσα και ο βασιλιάς αναρωτήθηκε τι συμβαίνει και το ακολούθησε στη θάλασσα. Εκείνη την ώρα η Αλιόνουσκα μπόρεσε να βγει από τη θάλασσα και ο βασιλιάς την τράβηξε και της έβγαλε την πέτρα και κάθισαν να μιλήσουν. Ο βασιλιάς διέταξε να κάψουν τη μάγισσα και έτσι οι δυο ήρωες και το κατσικάκι ζούσαν μαζί αγαπημένοι.»

Από μια πρώτη ματιά μπορούμε να αντιληφθούμε ότι τα δυο παραμύθια έχουν κοινά στοιχεία και φυσικά λαμβάνοντας υπόψη τις λειτουργίες του Propp μπορούμε να εντοπίσουμε και κοινές λειτουργίες γεγονός που δείχνει την εφαρμογή της προσέγγισής του και ταυτόχρονα τη διακειμενικότητα που διέπει τη λογοτεχνία και τα παραμύθι γενικότερα.

Πιο συγκεκριμένα, στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι της Πούλιας και του Αυγερινού παρατηρούμε να πραγματώνονται οι εξής λειτουργίες: (1) Η «απομάκρυνση» (ή απουσία), οι δυο ήρωες κατόπιν συμβουλής της γριάς γειτόνισσας καταφέρνουν να αποδράσουν με δόλο από το σπίτι προκειμένου να σωθεί η Πούλια από τα χέρια της μητριάς, που θέλει να την πουλήσει ως σκλάβα και έτσι δυο μέλη της οικογένειας απουσιάζουν για ένα πολύ σοβαρό λόγο. (2) Η «απαγόρευση», όπου η μητέρα του Αυγερινού τον καταριέται να διψάει συνέχεια και εάν πει από την πατημασιά ενός ζώου να μεταμορφωθεί στο ίδιο ζώο. Η απαγόρευση προβάλλεται έμμεσα μέσα από μια κατάρα και αφορά την πόση νερού, δηλαδή την ικανοποίηση μιας βασικής ανάγκης. (3) Η «παράβαση», αφού ο Αυγερινός κάνει προσπάθειες να μην πει νερό και η αδερφή του τον αποτρέπει αλλά δεν αντέχει και υποκύπτει με αποτέλεσμα να παραβεί την απαγόρευση και να πει τελικά από την πατημασιά ενός αρνιού και να μεταμορφωθεί. (4) Ακολουθεί η λειτουργία της «έρευνας» ή της «διερεύνησης» που συνδέεται με το βασιλόπουλο που προσπαθεί να κατεβάσει από το κυπαρίσσι την Πούλια και αφού κάνει ανίχνευση στο χώρο και επιχειρεί διάφορους τρόπους, δεν τα καταφέρνει και αποφασίζει να καταφύγει σε μια άλλη λειτουργία, (5) στην «παγίδα» ή στην «εξαπάτηση» μέσω μιας γριάς που υπόσχεται

την κάθοδο της Πούλιας από το δέντρο. Τα εργαλεία που χρησιμοποιεί για να ξεγελάσει το θύμα είναι ένα κόσκινο και ένα σκαφίδι. Στη συνέχεια παρουσιάζεται (6) η λειτουργία της «συνενοχής», όπου η Πούλια παρασύρεται από τη γριά για να κατέβει κάτω και να της δείξει πώς να κοσκινίσει σωστά και έτσι επιτυγχάνονται τα σχέδια της χωρίς να το γνωρίζει η ηρωίδα. Πρέπει να αναφέρουμε ότι μέχρι αυτό το σημείο το παραμύθι βρίσκεται στο προπαρασκευαστικό στάδιο και στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στην πλοκή. Θα ακολουθήσει μία λειτουργία απαραίτητη για την πλοκή, η οποία συνήθως υπάρχει γενικότερα στο παραμύθι και είναι (7) η «έλλειψη» ή «βλάβη» που εδώ πραγματώνεται μέσα την αρπαγή της Πούλιας από το βασιλόπουλο και την απώλεια του αρνιού της, αλλά η έντονη επιθυμία της πείθει το βασιλόπουλο και τελικά παίρνουν το αρνάκι μαζί τους και έτσι μας παρουσιάζεται (8) η «μεσολάβηση» όπου μία έλλειψη γνωστοποιείται και κατόπιν παράκλησης σε άλλον ήρωα επιτυγχάνεται η κάλυψή της, επομένως με την αγάπη της η Πούλια μεσολάβησε για να έρθει πίσω το αρνάκι. Με τη λειτουργία αυτή εισάγεται στη δράση ο ήρωας που μπορεί να είναι δυο ειδών, ο αναζητητής ή ο ήρωας-θύμα²³. Στο συγκεκριμένο παραμύθι πρόκειται για το δεύτερο είδος. Στην εξέλιξη της υπόθεσης βλέπουμε την ηρωίδα να συναινεί με την πεθερά της για να πάνε δήθεν βόλτα και με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται (9) η λειτουργία της «συναίνεσης» της ηρωίδας. Αναχωρούν από το παλάτι για τη βόλτα που θα γίνει κοντά σε ένα πηγάδι και έτσι έχουμε (10) την «αναχώρηση» της ηρωίδας και τέλος (11) την «υποβολή της σε δοκιμασία» εφόσον η πεθερά της τη ρίχνει στο πηγάδι προκειμένου να πεθάνει. Στο πλαίσιο αυτό έχουμε και (12) την «αντίδραση του ήρωα», όταν εκείνη απευθύνει παράκληση στο Θεό όταν έρχεται το αρνάκι για να ζητήσει τη βοήθειά της προκειμένου να σωθεί και αυτό με τη σειρά του οδηγεί στην (13) «προμήθεια του μαγικού μέσου» που εδώ είναι η παρέμβαση του Θεού που έχει ως αποτέλεσμα (14) τη «μετακίνηση του ήρωα» μέσα από την έξοδό της από το πηγάδι για να σώσει το αρνάκι από το σφάξιμο. Στόχος της συγκεκριμένης λειτουργίας είναι να εξαλείψει τη δυστυχία κάποιου προσώπου. Στο τέλος του παραμυθιού έχουμε την (15) «πάλη» ανάμεσα στην Πούλια και στην πεθερά της που θέλει να κόψει το χρυσό πορτοκάλι από το δέντρο όπου είναι θαμμένος ο Αυγερινός-αρνάκι. Το αποτέλεσμα της πάλης θα κρίνει και την τύχη του αντικειμένου της αναζήτησης. Θα ακολουθήσει (16) το «σημάδεμα του ήρωα» μέσα από το πορτοκάλι που θα μετατρέψει την Πούλια σε βροντή και θα τη μεταφέρει στον ουρανό. Έτσι η ηρωίδα πετυχαίνει (17) τη «νίκη» απέναντι στον ανταγωνιστή και τη λύτρωσή της από την κακιά μητριά και την κακιά πεθερά.

Σε γενικές γραμμές επισημάνσαμε τις επιμέρους λειτουργίες του Propp και πώς αυτές υλοποιούνται μέσα σε ένα τόσο γνωστό παραμύθι της Ελλάδας. Η αντίστοιχη προσπάθεια θα γίνει και στο ρωσικό λαϊκό παραμύθι με τα δύο αδερφάκια.

Σε αυτό το παραμύθι έχουμε πάλι δύο αδέρφια, ένα κορίτσι και ένα αγόρι. Η πλοκή ξεκινά από την ώρα που μένουν μόνα τους και απροστάτευτα στον κόσμο. Εντοπίσουμε καταρχήν και εδώ τη λειτουργία της (1) «απομάκρυνσης» των δύο ηρώων που αποχωρίζονται το σπίτι τους μετά το θάνατο των δικών τους και με αυτόν τον τρόπο μας δίνεται η αρχική κατάσταση του παραμυθιού. Ακολουθεί η (2) «απαγόρευση» από την Αλιόνουσκα στον αδερφό της που δεν του επιτρέπει να πει νερό για να μη μεταμορφωθεί σε ζώο. Και στις δυο περιπτώσεις παρατηρούμε μεγάλη ομοιότητα στη λειτουργία αυτή. Και στο ρωσικό παραμύθι εντοπίζεται η (3)

²³ Προπ, Β. Γ. (1987). *Μορφολογία του παραμυθιού*, μετ. Α. Παρίση, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα, σ.108.

«παραβίαση» της απαγόρευσης εκ μέρους του Ιβάνουσκας που πίνει νερό από το μέρος που ξεδιψούν κατσίκια με αποτέλεσμα να γίνει και ο ίδιος κατσικάκι. Στη συνέχεια θα ακολουθήσει η λειτουργία της (4) «έρευνας ή διερεύνησης» από την πλευρά του βασιλιά για να μάθει πληροφορίες για αυτήν. Λίγο αργότερα η Αλιόνουσκα θα πέσει θύμα απάτης, εκπληρώνοντας τη λειτουργία της «παγίδας ή εξαπάτησης», αφού η κακιά μάγισσα τη βρήκε μόνη της και της έκανε μάγια προκαλώντας αρρώστια σε αυτή και έτσι επιτελείται η λειτουργία της (5) «δολιοφθοράς/βλάβης». Πολύ σύντομα η μάγισσα θα ξεγελάσει την πρωταγωνίστρια και θα της προτείνει γιατρεία πηγαίνοντας στη θάλασσα και έτσι πραγματοποιείται η (6) «συναίνεση του ήρωα» και κατ' επέκταση και η (7) «αναχώρηση του ήρωα» εφόσον η Αλιόνουσκα φεύγει με τη μάγισσα από το παλάτι. Και εδώ έχουμε την (8) «υποβολή του ήρωα σε δοκιμασία» αφού η ηρωίδα έπεσε στην παγίδα της μάγισσας που της έδωσε μια πέτρα στο λαιμό και την έριξε στη θάλασσα. Έπειτα το κατσικάκι, που απειλείται με σφάξιμο, πηγαίνει στη θάλασσα επανειλημμένα και ζητά τη βοήθεια της αδερφής του που καταφέρνει μετά από πολλές προσπάθειες να βγει και έτσι έχουμε τη (9) «μετακίνηση του ήρωα» και τη (10) «νίκη του ήρωα απέναντι στο ανταγωνιστή» και την τελική (11) «τιμωρία» της μάγισσας με το κάψιμό της.

Συγκρίνοντας τις λειτουργίες των δυο παραμυθιών είναι φανερό ότι η μορφολογική προσέγγιση του Propp βρίσκει γόνιμο έδαφος και στα δύο, αφού παρουσιάζονται 11 κοινές λειτουργίες (βλ. πίνακα 2).

Πίνακας 2
Κοινές λειτουργίες στα δυο παραμύθια

1) απομάκρυνση	7) συναίνεση του ήρωα
2) απαγόρευση	8) αναχώρηση του ήρωα
3) παράβαση	9) υποβολή του ήρωα σε δοκιμασία
4) έρευνα ή διερεύνηση	10) μετακίνηση του ήρωα
5) παγίδα ή εξαπάτηση	11) νίκη του ήρωα απέναντι στον ανταγωνιστή
6) έλλειψη ή βλάβη ή δολιοφθορά	

Θεωρούμε, μετά την πειραματική εφαρμογή, ότι η προσέγγιση αυτή μπορεί να εφαρμοστεί σε παραμύθια με διαφορετική τοπική προέλευση αναδεικνύοντας το διαπολιτισμικό χαρακτήρα των παραμυθιών και τη χρήση τους ως σημαντικό εργαλείο διδασκαλίας και εμπύχωσης για όλες τις ηλικίες.

6. Η αξία και η διδακτική αξιοποίηση της μορφολογικής προσέγγισης

Η αξία της μορφολογικής προσέγγισης διαφαίνεται σε πολλά επίπεδα. Εκτός από το διδακτικό χαρακτήρα του ίδιου του παραμυθιού και τα μηνύματα που περνά στα παιδιά αλλά και στους μεγάλους, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ποικίλες δραστηριότητες, διαθεματικές ή projects προκειμένου να καλυφθούν όλοι οι γνωστικοί τομείς.

Είναι γνωστή η «τράπουλα του Propp» από το βιβλίο του Τζιάνι Ροντάρι «Γραμματική της φαντασίας» όπου το κάθε τραπουλόχαρτο απεικονίζει μία λειτουργία και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ιστοριών από τα ίδια τα παιδιά με την παρατήρηση των εικόνων και την προσπάθεια να την αφηγηθούν αφήνοντας τη φαντασία τους ελεύθερη και δίνοντας τη δική τους τροπή στην υπόθεση. Αφηγούμενα τα παιδιά αποκτούν αυτοπεποίθηση, συμμετέχουν ενεργά στην τάξη, συνεργάζονται και αλληλοβοηθούνται ανταλλάσσοντας απόψεις ενώ ταυτόχρονα ασκούν τον προφορικό τους λόγο και με αυτόν τον τρόπο εμπλέκονται σε όλη την εκπαιδευτική διαδικασία. Επιπλέον, μπορούν να δημιουργήσουν τα ίδια την τράπουλα με τις κοινές λειτουργίες ή να κατασκευάσουν δύο τράπουλες, μία για κάθε παραμύθι, μέσα στα πλαίσια της καλλιτεχνικής και αισθητικής αγωγής ενώ για μεγαλύτερες ηλικίες μπορεί να γίνει αναζήτηση στο διαδίκτυο για εικόνες που να απεικονίζουν τις λειτουργίες. Επίσης, στο πλαίσιο αυτό μπορούν να καταγραφούν ή να μαγνητοφωνηθούν τα παραμύθια που δημιούργησαν τα παιδιά και να δημιουργηθεί ένα βιβλίο ή ένα cd που θα εικονογραφηθεί από τα ίδια και θα τοποθετηθεί στη βιβλιοθήκη της τάξης για δανεισμό ενώ εναλλακτικά μπορούν να τα δημοσιεύσουν στη σχολική εφημερίδα²⁴. Ακόμη μπορεί να λάβει χώρα μέσα στη τάξη και ένας άτυπος διαγωνισμός ανάμεσα στα παιδιά που θα κληθούν να σκεφτούν και να αφηγηθούν το πιο πρωτότυπο και παράξενο παραμύθι που θα παραβιάζει τις κοινές λειτουργίες που εντοπίσαμε και θα φέρνει ανατροπές, το πιο «ανατρεπτικό» παραμύθι θα βραβευτεί με ένα συμβολικό έπαθλο²⁵. Στη συνέχεια μπορούν να δραματοποιήσουν το παραμύθι ή την ιστορία που δημιούργησαν με τη σύνθεση μουσικής και την κατασκευή κοστούμιών ή ακόμη να την παίξουν σε κουκλοθέατρο ή με μαριονέτες που θα κατασκευάσουν τα ίδια ή και με παντομίμα. Τέλος,

Επιπλέον, κάθε φιγούρα που αποτελεί την τράπουλα του Propp μπορεί να αποτελέσει πηγή για να δημιουργηθούν τα «φανταστικά διώνυμα» μια τεχνική που προτείνει ο Τζιάνι Ροντάρι προκειμένου τα παιδιά να δημιουργήσουν ιστορίες και στιχοπλοκίες²⁶. και στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί συμπεριλάβει πρωτότυπα ζευγάρια λέξεων από τις λειτουργίες που παρουσιάστηκαν που θα χρησιμοποιηθούν πέρα από την τετριμμένη καθημερινή χρήση τους με αποτέλεσμα την υιοθέτηση αντισυμβατικών ιστοριών από τα παιδιά που εξαντλούν όλη τη δημιουργικότητά τους. Πιο συγκεκριμένα, τα ίδια τα παιδιά μπορούν να επιλέξουν ζευγάρια λέξεων μέσα από τα παραμύθια που άκουσαν π.χ. «αρνάκι-αστέρι» και μπορούν να πλάσουν και τις δικές του ιστορίες π.χ. «κάθε βράδυ ένα αρνάκι κοιτούσε τον έναστρο ουρανό και έκανε μια ευχή όταν έβλεπε κάποιο αστέρι να πέφτει...» και συνεχίζουν την ιστορία αφήνοντας τη φαντασία τους ελεύθερη. Πρέπει να σημειωθεί ότι όλες οι δραστηριότητες μπορούν να προσαρμοστούν ανάλογα με το ηλικιακό και πνευματικό επίπεδο των παιδιών ώστε να ανταποκρίνονται στις ατομικές τους ανάγκες και στα ενδιαφέροντά τους.

Τέλος, η κάθε λειτουργία από μόνη της προσφέρει στα παιδιά πλούσια ερεθίσματα γιατί απευθύνεται στον προσωπικό τους κόσμο πχ. η λέξη «απαγόρευση»

²⁴Γρόσδος Σ., Ντάγιου Ε., (2003). *Τέχνη και γλώσσα*, εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσ/νίκη, σ. 326.

²⁵Χοντολίδου Ε., (2000). Μαγικά και έντεχνα παραμύθια, στο Ομάδα Έρευνας για τη Διδασκαλία της Λογοτεχνίας (2000). *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο: μια νέα πρόταση διδασκαλίας* / Βενετία Αποστολίδου, Βικτωρία Καπλάνη και Ελένη Χοντολίδου (επιμ). Αθήνα: τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, σ. 182.

²⁶Αποστολίδου Β., Χοντολίδου Ε. (1999), *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*, Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός, Αθήνα, σ. 196.

τους φέρνει στο μυαλό τις εμπειρίες που έχουν τα ίδια από την οικογένεια τους, τι τους απαγορεύεται να κάνουν και να κατανοήσουν τα όρια ελευθερίας που έχουν ως μέλη μιας κοινωνίας ²⁷. Συνεπώς, η μορφολογική προσέγγιση μπορεί να προσφέρει ένα σπουδαίο μέσο κοινωνικοποίησης και με αυτόν τον τρόπο δικαιολογείται και η άποψη που και ο ίδιος ο Propp υιοθέτησε ότι το παραμύθι εμφανίστηκε όταν έπαψαν να υπάρχουν τελετές μύησης στις ανθρώπινες κοινωνίες ²⁸.

Κλείνοντας, πρέπει να τονιστεί ότι τα δυο αυτά λαϊκά παραμύθια και από άποψη περιεχομένου ενισχύουν τη διαπολιτισμικότητα αφού δείχνουν τις κοινές αξίες που μπορούν να έχουν οι άνθρωποι διαφορετικών πολιτισμών διαχρονικά. Ιδέες όπως η επιβράβευση του καλού και η τιμωρία του κακού, η ανιδιοτέλεια, η καλοσύνη κτλ. προβάλλονται και αναδεικνύουν τις ομοιότητες που παρουσιάζουν οι άνθρωποι απ' όλο τον κόσμο ως προς τις ιδέες και τις πεποιθήσεις τους. Επομένως, μορφή και περιεχόμενο βρίσκονται σε άμεση συνάφεια για ένα διαπολιτισμικό σχολείο στην πράξη.

²⁷ Ροντάρι, Τζ. (1985). *Η γραμματική της φαντασίας*, εκδόσεις Τεκμήριο, Αθήνα, σ. 100.

²⁸ ό.π. σ. 93.

Βιβλιογραφία

Αυδίκος, Ε. (1997). Το λαϊκό παραμύθι: θεωρητικές προσεγγίσεις, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα.

Βασιλαράκης, Ι.Ν. (2005). Γλώσσα και πράξη της παιδικής λογοτεχνίας, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.

Γρόσδος, Σ., Ντάγιου, Ε. (2003). Τέχνη και γλώσσα, εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσ/νίκη.

ΔΕΠΠΣ, ΦΕΚ 303 και 304 / 13-3-2003, τεύχος Β, τόμοι Α΄ και Β΄, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2003.

Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα, 2003.

Δημάση, Μ. Γ. (2001). Η διδασκαλία των πεζών και ποιητικών κειμένων στο δημοτικό σχολείο, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Μέγας, Γ. Α. (2004). Ελληνικά παραμύθια, τόμος Α, 15^η έκδοση, εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα.

Μερακλής, Μ. Γ. (1999). Το λαϊκό παραμύθι: Κείμενα παραμυθολογίας, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Μιχαλοπούλου, Κ. (1999). Ο ρόλος των ηρώων της παιδικής λογοτεχνίας στη διδασκαλία του αφηγήματος στο Νηπιαγωγείο, Στο Αποστολίδου Β., Χοντολίδου Ε. (επιμ.), *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*, Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός, Αθήνα, 1999, σ.191-197.

Ντούλια, Α. (2010). Διδάσκοντας μέσα από τα παραμύθια: δυνατότητες, όρια, προοπτικές στα *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.)*, 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω», 7-9 Μαΐου 2010.

Ομάδα Έρευνας για τη Διδασκαλία της Λογοτεχνίας (2000). *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο: μια νέα πρόταση διδασκαλίας* / Βενετία Αποστολίδου, Βικτωρία Καπλάνη και Ελένη Χοντολίδου (επιμ). Αθήνα: τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.

Προπ, Β. Γ. (1987). Μορφολογία του παραμυθιού, μετ. Αρ. Παρίση, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα.

Ροντάρι, Τζ. (1985). Γραμματική της φαντασίας, εκδόσεις Τεκμήριο, Αθήνα.

Norton, D. (2003). *Through the Eyes of a Child: An Introduction to Children's Literature* (6th Edition), Merrill Prentice-Hall, Upper Saddle River.